OBSERVAŢII ASUPRA CONDIŢIILOR DE FORMARE ŞI ASUPRA PRIMELOR ATESTĂRI ALE PERIFRAZEI TRECUTULUI

George Bogdan ŢÂRA

Constituirea perifrazei *habeo* + participiu perfect pasiv, care stă la baza formării perfectului compus în limbile romanice, implică ideea de evoluţie istorică şi de trecere de la un stadiu de dezvoltare a unei limbi la un alt stadiu sau chiar la o altă limbă. Apariţia perifrazei în limba latină trebuie privită din perspectiva unui proces mult mai complex, în care schimbările lexicale şi morfo-sintactice provoacă o reformă profundă a întregului sistem al limbii. Cercetarea cauzelor de ordin lingvistic şi, mai ales, extra-lingvistic care sînt la baza acestor evoluţii, l-au determinat pe Josef Herman să-şi pună o seamă de întrebări dacă „cette transformation d'une langue en plusieurs autres, transformation qui a eu indubitablement lieu, qui est même le postulat de base de tous les raisonnements en linguistique romane, quand s'est-elle produite, a-t-elle été relativement rapide ou bien étalée sur plusieurs siècles, était-ce un tournant subi ou une transition graduelle ?" (Herman 1998, p. 5).

Rămîne aşadar întrebarea dacă fenomenele lingvistice care marchează trecerea dinspre latină spre limbile romanice s-au produs brusc sau ele erau anunţate de o serie de evoluţii care începuseră în perioade anterioare ale dezvoltării latinei. Mulţimea[1] teoriilor şi a metodelor de cercetare, dublată însă de absenţa surselor directe[2] ale tranziţiei de la latină la limbile romanice nu permite formularea unui răspuns unic şi inatacabil pentru întrebarea de mai sus. Pentru a aduce elemente esenţiale unei „anchete de cronologie lingvistică", J. Herman selectează următoarele schimbări care au avut loc în sistemul limbii:

[1] Pentru exemple, vezi Herman 1998, p. 6-7.

[2] Atragem atenţia asupra afirmaţiei lui J. Herman (1998, p. 5) conform căreia lipsa mărturiilor scrise din faza de tranziţie ţine de „la nature des choses, puisque tout document linguistique reflète un état de langue, une synchronie, tandis que la transition que nous voulons entrevoir est mouvement, diachronie".

BDD-V343 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:50:32 UTC)

1. *În domeniul fonetic şi al fonologiei*
    a. pierderea opoziţiilor de durată în sistemul vocalic;
    b. dispariţia consoanelor finale;
    c. slăbirea consoanelor intervocalice;
    d. palatalizările consonantice.
2. *În domeniul morfo-sintaxei*
    a. pierderea sistemului cazual în declinarea substantivelor;
    b. modificări ale sistemului morfo-sintactic al verbului; constituirea unui nou inventar de forme pentru a indica viitorul (Herman 1998, p. 8).

Pe această listă, care nu îşi propune să fie exhaustivă şi, prin urmare, nu cuprinde şi procesele pur sintactice sau lexicale, regăsim modificările paradigmei verbale printre evoluţiile generale şi panromanice. Încercînd o cronologie a acestora, autorul mărturiseşte dificultatea în care se află mai ales cu privire la apariţia perifrazei *habeo* + p.p.p.: „La naissance des temps composés, du type *habeo factum* mériterait un nouvel examen très approfondi, tant il est vrai que les conditions et les mécanismes de ce processus sont peu clairs, malgré la richesse de la bibliographie du sujet. Ce qui est certain, c'est que la transition vers un temps effectivement temporel-aspectuel de l'ancien tour *habeo* + participe passé ne précède guère le V^{e}-VI^{e} siècle, encore les exemples restent-ils épars, les premiers qui soient vraiment sûrs se trouvent chez Grégoire de Tours, et leur présence dans le texte ne signifie pas encore l'existence de paradigmes grammaticalisés." (Herman 1998, p. 20). Prin urmare, J. Herman este convins că primele atestări sigure ale perifrazei nu pot fi anterioare fazei finale a antichităţii tîrzii, însă apariţia lor sporadică, chiar accidentală, nu poate dovedi o evoluţie unitară la nivelul întregii Romania. De altfel, în cartea *Le latin vulgaire* (1967, p. 73), acelaşi autor observa în mod corect că „sistemul verbal se păstra remarcabil de bine în latina vulgară" chiar şi în textele cele mai tîrzii, înţelegînd prin aceasta că verbul latin îşi păstrează pînă foarte tîrziu paradigma din perioada clasică. Apariţia perifrazei care înlocuieşte forma sintetică de perfect este considerată ca fiind una din „inovaţiile" din limbile romanice faţă de latină. Avînd în vedere că aceste schimbări sînt nu numai lente, ci şi extrem de rare în corpusul de texte tîrzii, considerăm, asemenea lui J. Herman, că, în lipsa unui număr mai mare de exemple, nu putem vorbi de inovaţii clare şi concludente de dată latină. *Habeo* + participiu perfect pasiv nu este o creaţie din perioada tîrzie, ci o construcţie atestată deja la Plaut. Ea nu este deci o inovaţie a latinei tîrzii şi frecvenţa ei în perioada premergătoare apariţiei limbilor romanice nu contribuie decisiv şi ireversibil la formarea unei noi paradigme verbale. Totuşi, J. Herman aminteşte exemplul din Grégoire de Tours (*Vitae patrum*, II), unde consideră că *episcopum… inuitatum habes* nu poate fi

BDD-V343 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:50:32 UTC)

tradus decît prin „tu as invité l'évêque"[3], pentru că „l'unité de l'expression ne fait aucun doute" (Herman 1967, p. 80).

În celebra sa *Introduction au latin vulgaire*, Veikko Väänänen tratează problema lui *habeo* + p.p.p. într-un mod sintetic şi chiar minimal. Autorul afirmă punctul de vedere general acceptat care pune la baza apariţiei construcţiei cu sens temporal necesitatea unei schimbări datorate evoluţiei valorilor perfectului clasic: „La valeur de prétérit l'ayant emporté sur la valeur primitive du parfait, on a eu recours, pour indiquer l'aspect d'état acquis, à la périphrase formée de *habeo* + participe passé à l'accusatif." (Väänänen 1981, p. 131). Cu toate acestea, ideea de evoluţie este infirmată de exemplele folosite, pentru că, deşi autorul recunoaşte autonomia participiului şi a verbului *habere* în construcţii precum *cognitum habeo, perspectum habeo, deliberatum habeo, scriptum habeo*, care erau uzuale încă din latina preclasică, el adaugă observaţia că „les deux éléments ne feront qu'un" în exemple găsite deja la Plaut: „*Trin.* 347 *multa bona bene parta habemus, Stich.* 362 *res omnis relictas habeo* (Ernout, *Morphologie*, p. 340)" (Väänänen 1981, p. 131)[4]. Pentru cele trei exemple atestate în latina tîrzie (Aug., *Serm.* 37, 17 *metuo enim, ne ibi uos habeam fatigatos* „car je crains vous avoir fatigués", Greg. Tur., *Vit. patr.* 3, 1 *episcopum inuitatum habes* „tu as invité l'évêque", Oribas, *Syn.* 7, 48 *omnia probatum habemus*, unde remarcă absenţa acordului), autorul trimite la articolul Habere *mit dem Part. Perf. Pass.* de Ph. Thielmann, din 1885.

În volumul *Précis de latin vulgaire*, R. A. Haadsma şi J. Nuchelmans (1963, p. 55) ezită să se pronunţe în legătură cu cronologia schimbărilor în sistemul verbal. Mai mult, autorii, pornind de la sursele de care dispun, consideră că, în domeniul verbului, diferenţele între latina clasică şi cea vulgară nu erau nici „numeroase", nici „profunde". Problema renunţării la formele sintetice în favoarea construcţiilor perifrastice rămîne nerezolvată, de vreme ce formele vechi sînt mai bine reprezentate în toate textele de latină tîrzie şi vulgară. Referitor la crearea perfectului analitic pornind de la o construcţie existentă şi chiar frecventă în latina clasică, autorii explică fenomenul prin „glissement de sens, l'idée durative de possession s'affaiblissant au profit de celle d'action" (Haadsma şi Nuchelmans 1963, p. 59). Fără a-i putea determina cu precizie limitele, autorii aleg ca borne

[3] „l-ai invitat pe episcop".

[4] Cu toate acestea, traducerea exemplului din Pl., *Trin.* 347 arată faptul că Alfred Ernout acordă lui *habere* sensul puternic, de „posesie": „nous avons une belle fortune bien acquise" (Ernout 1961, p. 36). În al doilea exemplu, există, într-adevăr, o unitate sintactică a construcţiei *relictas habeo*, datorată incompatibilităţii semantice a celor doi termeni. Traducerea arată însă că sintagma îşi păstrează valoarea temporală exprimată de *habere* (prezentul indicativului): „Je laisse tout au contraire pour faire tes volontés" (Ernout 1972, p. 234).

BDD-V343 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:50:32 UTC)

ale acestui proces exemple de la Cicero: *in ea prouincia pecunias magnas collocatas habent*, şi de la Grégoire de Tours, la care evoluţia ar fi deja încheiată: *promissum enim habemus nihil sine eius consilium agere* şi *episcopum inuitatum habes*. Chiar dacă unii lingvişti şi traducători sînt tentaţi să redea ultimele două construcţii prin adevărate perfecte compuse din limbile romanice, gramaticalizarea formelor perifrastice nu poate fi încheiată atîta vreme cît, observă autorii, „cette construction s'emploie à tous les temps : *laudatum habeo, habebam, habebo, habere*, etc." (Haadsma şi Nuchelmans 1963, p. 59). În ce ne priveşte, a echivala exemplele citate la Grégoire de Tours cu perfectul compus actual este o tendinţă caracteristică oricărui locutor al limbilor romanice. Pentru acesta, perfectul compus nu reprezintă decît o formă gramaticală dată, care aparţine paradigmei verbale, nu rezultatul unui lung proces de fixare şi de desemantizare treptată, a cărui origine poate fi identificată în latină. Din acest motiv, între construcţia latină şi structura romanică se pot stabili puncte comune, dar mai ales diferenţe care le separă în tentativa de a le atribui aceeaşi funcţie şi valoare. De altfel, evoluţia, aşa cum este înţeleasă de lingvişti în interiorul sistemului latinei, este adesea contrazisă chiar de folosirea ulterioară a construcţiei: „Du moment que la langue disposait d'un parfait-présent (*laudatum habeo*), l'ancien parfait (*laudaui*) tendait à ne s'employer qu'avec valeur aoristique, mais le passé simple roman se rencontre parfois là où on s'attendait au passé composé." (Haadsma şi Nuchelmans 1963, p. 60).

După cum am văzut mai sus, nu numai ideile cercetătorilor, ci şi exemplele aduse ca argumente sînt reluate cu o constanţă care ne face să ne gîndim la împrumutul reciproc al unei serii de exemple devenite „clasice". Deja la începutul anilor 1900, regăsim la C. H. Grandgent, în *An Introduction to Vulgar Latin*, cea mai mare parte a ocurenţelor la care se raportează cercetătorii începînd din 1960.

Privitor la *habeo* + p.p.p., C. H. Grandgent observă o evoluţie a sensului încă în interiorul latinei clasice. Trebuie să precizăm că această dezvoltare nu este lineară, ci simultană, fapt care ne face să ne gîndim la o pluralitate de sensuri pe care le dobîndeşte în timp construcţia, păstrîndu-le în funcţie de context şi de intenţiile de comunicare ale locutorilor. Conform lui C. H. Grandgent, ea apare la Titus Livius 21, 11, 3, 6 cu valoarea de bază din latina clasică, exprimînd „a lasting condition": *…Hannibal, quia fessum militem proeliis operibusque habebat…* Construcţia începe să se apropie de valoarea unui perfect încă de la Cato şi Plaut: „the meaning of this locution began to shift to the perfect, or something akin to it : Cato the elder, *quid Athenis exquisitum habeam, Part. perf.* 516 ; Plautus, *illa omnia missa habeo, omnis res relictas habeo, Part. perf.* 535 ; […]"şi apare la Cicero „in a sense that closely approaches the perfect : *satis habeo*

BDD-V343 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:50:32 UTC)

deliberatum, Part. perf. 415 ; *scriptum habeo, Part. perf.* 422 ; *rationes cognitas habeo,* Densusianu 181 ; *pecunias magnas collocatas habent*, Draeger I, 294 […]" (Grandgent 1907, p. 54). Sensul exclusiv temporal ar apărea în latina tîrzie, cînd „this compound often had simply a perfect meaning : *metuo enim ne ibi uos habeam fatigatos,* Regnier 28 ; *episcopum inuitatum habes* Bon. 690." (Grandgent 1907, p. 54). În ce priveşte exemplele alese de lingvist, trebuie să exprimăm cîteva rezerve. În primul rînd, autorii nu sînt citaţi direct, ceea ce ne face să bănuim că C. H. Grandgent nu s-a dus el însuşi la sursă. Această observaţie ne obligă să precizăm că numai contextul poate aduce lămuririle necesare înţelegerii intenţiei de comunicare a autorului antic. Iată un singur exemplu:

Aug., *Serm.* 37, 553
Attendite, rogo uos : iam in fine lectionis sumus. Metuo enim ***ne*** *ibi uos* ***habeam fatigatos****, ubi maxime exigo intentos.*

Contextul pune în opoziţie adjectivele *fatigatos* şi *intentos*, precum şi verbele *habeam* şi *exigo*. Construcţia simetrică a textului dovedeşte cu claritate că nu este vorba despre un sens temporal de perfect pentru *habeam fatigatos*, pentru că *habere* este aici sinonimul lui *esse* şi indică prezentul locutorului, asemenea lui *exigo* („Mă tem să nu fiţi obosiţi acum cînd vă cer să fiţi atenţi"). Augustin nu putea să-şi obosească (acţiune durativă) auditoriul în momentul în care îi cerea (acţiune momentană) întreaga atenţie. Prin urmare, *fatigatos* marchează o stare.

O ultimă remarcă a lui C. H. Grandgent privitoare la perfectul analitic este perfect credibilă, însă nu reprezintă decît o deducţie logică, nu un fapt verificabil: „In popular speech it supplanted more and more the original perfect form, which was increasingly confined to its aorist function : *Lat. Spr.* 489." (Grandgent 1907, p. 55).

Într-o lucrare de sinteză relativ recentă asupra evoluţiei latinei (*Le latin médiéval*, de Pascale Bourgain în colaborare cu Marie-Clotilde Hubert, Brepols, 2005), în subcapitolul dedicat conjugării verbelor în latina tîrzie şi în romanică, regăsim acelaşi tip de explicaţii şi, mai ales, aceleaşi exemple citate mai sus. Pornind de la observaţia că verbul îşi păstrează relativ bine conjugarea (faţă de declinarea substantivului), autorii consideră că apariţia timpurilor compuse active ale perfectului trebuie căutată în secolul al VI-lea. Chiar dacă *habere* + p.p.p. este o construcţie mult mai veche, pînă în acea epocă ea ar fi avut doar sensul de stare obţinută. Abia spre sfîrşitul secolului al VI-lea „la tournure apparaît comme un **outil grammatical**, un vrai passé composé : chez Grégoire de Tours, *episcopum inuitatum habes* 'tu as invité l'évêque' (*Vit. patr.* 3, 1), en discours direct ; mais également dans une narration, *causas pauperum exosas habebat* 'il

BDD-V343 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:50:32 UTC)

détestait la cause des pauvres' (*Hist.* VI, 46)" (Bourgain şi Hubert 2005, p. 35). Dacă primul exemplu este uşor de recunoscut, în al doilea caz putem afirma că verbul *habebat* (conjugat la imperfectul indicativului, nu la prezent) are sensul de „a considera ca (drept), a ţine de", în timp ce *exosas* este un adjectiv (v. Gaffiot 2000 s.v. *exosus*). În aceste condiţii, traducerea „considera detestabilă cauza săracilor" este mai potrivită. Observaţia autorilor, referitoare la argumentul definitoriu al gramaticalizării: absenţa acordului, ar avea o importanţă decisivă dacă ar fi însoţită de argumente concrete[5]. Din păcate, cercetările mai vechi sau mai noi nu au putut selecta exemple convingătoare pentru a susţine această afirmaţie. În textele comentate în lucrarea amintită, am găsit totuşi exemple de perfect analitic, care se disting prin claritate şi raritatea lor. Se pune însă problema cronologiei acestor texte care aparţin secolelor al VIII-lea şi al IX-lea, adică perioadei ulterioare naşterii limbilor romanice, cînd latina nu mai era o limbă vorbită. Prin urmare, nu putem să le citǎm ca mărturii sigure ale unei evoluţii în latină, ci, mai curînd, ca exemple dintr-o latină scrisă, dar supusă influenţei indirecte (prin intermediul romanicei) a limbii vorbite.

Astfel, în latina merovingiană din *Liber historiae Francorum* (în jurul anului 730), găsim exemplul:

Qui respondit cum caccino dicens : 'Mentitos uos ! delerare formidatis cum Chlothario uobiscum habere dicitis, quia nos eum mortuum ***auditum*** *esse* ***habemus'.***
„Il répondit avec un rire moqueur : 'Vous avez menti ! Vous radotez en disant que vous avez Clotaire avec vous, car nous avons entendu dire qu'il était mort'." (Bourgain şi Hubert 2005, p. 165).

Dovada incontestabilă o primim de la Adémar de Chabannes care, în cartea sa *Chronicon*, rescrie acelaşi text, în secolul al IX-lea, dar într-o latină mai „elevată", echivalînd forma perifrastică cu perfectul sintetic:

Qui respondit cum cachinno dicens : 'Mentitos uos ! deliratis cum Clotarium uobiscum habere dicitis, quia nos eum mortuum ***audiuimus'.***

În bogata antologie de texte clasice şi tîrzii (din secolul al II-lea a.C.n. pînă în sec. al X-lea p.C.n.) culese şi comentate de Maria Iliescu şi Dan Sluşanschi, cu titlul *Du latin aux langues romanes*, construcţia *habeo*

[5] „La tendance à ne pas accorder le participe passé, mais à le laisser au masculin singulier, qui apparaît déjà chez Grégoire de Tours ou ses copistes, est une étape supplémentaire." (Bourgain şi Hubert 2005, p. 35).

BDD-V343 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:50:32 UTC)

+ participiu perfect pasiv este foarte puţin reprezentată. Autorii stabilesc o legătură cu perfectul compus[6] din limbile romanice într-un singur caz:
Capitulaire de uillis. Capitulare de uillis (IX^{e} s.) *Volumus ut uillae nostrae, **quas** ad opus nostrum seruiendi **institutas habemus**, sub integritate partibus nostris deseruiant et non aliis hominibus.*
„Nous ordonnons que nos domaines que nous avons organisés pour approvisionner notre cour, servent entièrement à satisfaire nos besoins et non pas ceux d'autres personnes." (Iliescu şi Slusanski 1991, p. 277).

Cu toate acestea, *institutas* poate avea, în acest context, valoare de stare obţinută. Chiar dacă este co-referinţă între subiectul lui *habere* şi agentul lui *institutas*, nu avem în frază alte elemente (adverbe temporale) capabile să precizeze fără echivoc anterioritatea acţiunii exprimate prin *instituere* faţă de prezentul locutorului. Sensul „Vrem ca proprietăţile noastre, pe care le avem (în starea de a fi) organizate pentru a ne aproviziona […]", pentru locutorul acelei epoci, nu poate fi exclusă.

Precizăm că aceeaşi construcţie, avînd, de asemenea, co-referinţă, dar un sens contextual diferit, apare deja în latina clasică:

Cic., *Fam.* 5, 12, 10, 4
*Tu interea non cessabis et ea **quae habes instituta** perpolies nosque diliges.*
„En attendant, n'est-ce pas ? tu ne resteras pas inactif, tu achèveras de polir ce que tu as sur le métier, et tu ne cesseras pas de m'aimer." (Constans 1978, p. 164).

În consecinţă, remarcăm faptul că ampla culegere semnată de Maria Iliescu şi de Dan Sluşanschi dovedeşte că frecvenţa construcţiei cu sens temporal este foarte redusă în latină, sensul ei rămînînd ambiguu în perioada de trecere de la latina tîrzie la limbile romanice.

În culegerea intitulată *Sermo uulgaris latinus. Vulgärlateinische Lesenbuch*, Halle/Saale, Max Niemeyer Verlag, 1951, Gerhard Rohlfs reţine două exemple în categoria „*habere mit dem Part. Perf.*", dar care nu prezintă un interes deosebit. Pe primul, *quas… institutas habemus* (*Capitulare de uillis*), l-am comentat mai sus. Cel de-al doilea nu face decît să confirme supoziţia noastră referitoare la confuzia de natură sintactică şi morfologică între *habeo* + p.p.p. şi *habeo* + substantiv (la acuzativ). Considerăm că Gerhard Rohlfs s-a grăbit cînd a văzut construcţia *habeo* + p.p.p. în următorul exemplu:

[6] „Passé composé roman ; à remarquer l'accord du participe avec l'objet qui précède" (Iliescu şi Slusanski 1991, p. 276, nota 3).

BDD-V343 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:50:32 UTC)

Vitae Patrum VI, 2, 8
Qui dixit ei : Quia uir eius ***habuit depositum*** *cuiusdam, et mortuus est non loquens, et non dixit ubi posuit illud, et uult dominus* ***depositi*** *accipere eam et filios eius in seruitutem*. (apud Rohlfs 1951, p. 47).
Depositum, i este substantiv, cu sensul „dépôt consignation": *aliquid in deposito habere (*Dig.) „avoir qqch. en dépôt" (v. Gaffiot 2000 s.v. *depositum*).

Ultima lucrare la care ne oprim este celebrul *Manuel du latin chrétien* (1955) al lui Albert Blaise, adevărată gramatică a limbii latine, care surprinde particularităţile limbii autorilor creştini (deci, tîrzii). În capitolul special dedicat *Formelor perifrastice*, deşi se precizează că *habeo* + p.p.p. „are adesea valoarea unui perfect", totuşi „putem încă spune că se exprimă un prezent realizat" (Blaise 2000, p. 118-119), precum în următoarele două exemple, pentru care autorul propune traduceri diferite:

Aug., *Conf.* 4, 14
[…] cuius etiam capillos tu, Domine, ***numeratos habes*** *[…]*.
„[…] căruia i-ai numărat firele de păr";
„[…] Dumnezeu îi are prezenţi în memoria sa".

Hier., *Ep.* 26, 1
[…] *ea uerba quae ex Hebraeo in Latinum* ***non habemus expressa*** *[…]*.
„[…] pe care nu le-am tradus";
„[…] traducerea noastră prezintă acum această particularitate".

Chiar dacă A. Blaise crede că „ideea de trecut este dominantă" (Blaise 2000, p. 119) în pasajul următor, în ce ne priveşte, vom păstra rezervele exprimate deja mai sus:

Aug., *Serm.* 37, 17
[…] *metuo* ***ne*** *ibi uos* ***habeam fatigatos*** […].
„[…] mă tem să nu vă fi obosit cu aceasta (cu această prezentare)" (fără îndoială „am în faţa mea un auditoriu obosit", dar mai ales „v-am obosit adineauri") (Blaise 2000, p. 119).

În faţa acestor deducţii logice şi legitime, ne întrebăm dacă un cumva *ibi* vrea să spună „în acel moment (al expunerii)", ceea ce ar schimba sensul frazei în: „mă tem să nu fiţi obosiţi (tocmai) în acel moment al prezentării mele (chiar dacă eu sînt cauza logică a stării voastre de oboseală).

BDD-V343 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:50:32 UTC)

Aceleiaşi categorii de verbe care denotă o stare psihică îi aparţine şi exemplul:

Aug., *Serm.* 211, 2
[…] si Dominum ***iratum haberes***
„[…] să-l fi supărat, dacă l-ai fi supărat pe Domnul" (supoziţie în trecut, mai degrabă decît ireal în trecut)" (Blaise 2000, p. 119).

Concluzie

Cercetarea construcţiei *habeo* + participiu perfect pasiv, pornind de la observaţiile făcute de unii dintre cei mai importanţi cercetători ai latinei tîrzii ne permite o reflecţie mai amplă asupra condiţiilor de evoluţie a latinei spre limbile romanice. Desigur, nu ne-am propus formularea unui răspuns definitiv în această chestiune care necesită nu numai cunoştinţe precise şi exhaustive, ci şi o enormă capacitate de sintetizare a datelor lingvistice şi de punere a lor într-o relaţie corectă cu datele socio-culturale şi istorice. Totuşi, propunem o viziune mai dinamică asupra latinei, ca limbă în permanentă evoluţie. Cele două tendinţe: cea de a confunda, timp de secole, limba latină cu varianta ei clasică, precum şi cea de a o considera în ziua de azi o limbă „moartă", pun accentul pe linia de demarcaţie dintre limba de origine şi idiomurile care au luat naştere din ea. Contrar acestui decupaj mult prea net, vrem să schimbăm perspectiva şi să susţinem ideea că, între diferitele etape ale latinei şi stadiul limbilor romanice este vorba de continuitate pe toate planurile. Din această perspectivă, nu mai avem nevoie să vorbim de *tranziţie* între două faze diferite, ci de o permanentă evoluţie, care reprezintă însăşi schimbarea oricărei limbi, inclusiv în ziua de azi. Graţie deviaţiilor de la normă (sau, mai curînd, de la ceea ce s-a convenit ca fiind normă într-o anumită epocă), sistemul avansează şi trebuie să se reformeze. Conform principiului solidarităţii, schimbările care apar, în timp, într-o formă lingvistică provoacă mutaţii la alte niveluri, într-o mişcare continuă în diacronie. În aceste condiţii, precizarea cu exactitate a momentului apariţiei unui fenomen prin care o formă mai veche este înlocuită cu una mai nouă devine un demers complex, dar fără limite precise.

Bibliografie

BLAISE, Albert 2000, *Manual de latină creştină*, Traducere de George Bogdan Ţâra, Timişoara, Editura Amarcord.

BOURGAIN, Pascale şi HUBERT Marie-Clotilde 2005, *Le latin médiéval*, coll. « L'atelier du médiéviste », 10, Thournout, Brepols.

BDD-V343 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:50:32 UTC)

GAFFIOT, Félix 2000, *Le Grand Gaffiot. Dictionnaire latin-français*, Nouvelle édition revue et augmentée sous la direction de Pierre Flobert, Paris, Hachette.

GRANDGENT, C. H. 1907, *An Introduction to vulgar latin*, Boston, D.C. Heath & Co., Publishers.

HAADSMA, R. A. şi NUCHELMANS, J. 1963, *Précis de latin vulgaire*, Gröningen, J. B. Wolters.

HERMAN, Joseph 1967, *Le latin vulgaire*, Paris, Presses Universitaires de France.

- 1998, „La chronologie de la transition : un essai", in *La transizione dal latino alle lingue romanze*, Atti della Tavola Rotonda di Linguistica Storica, Università Ca'Foscari di Venezia, 14-15 giugno 1996, József Herman et Luca Mondin (éds.), Tübingen, Max Niemeyer Verlag, p. 5-26.

ILIESCU, Maria şi SLUSANSKI, Dan (éds.) 1991, *Du latin aux langues romanes*. Choix de textes traduits et commentés (du II^{e} siècle avant J.C. jusqu'au X^{e} siècle après J.C.), Gottfried Egert Verlag, 1991.

ROHLFS, Gerhard 1951, *Sermo ulgaris latinus*. Vulgärlateinisches lesenbuch, Zusammengestellt von Gerhard Rohlfs, Halle/Saale, Max Niemeyer Verlag.

VÄÄNÄNEN, Veikko 1981, *Introduction au latin vulgaire*, Troisième édition revue et augmentée, Paris, Klincksieck.

Surse

Constans 1978 = Cicéron, *Correspondance*, tome II, texte établi et traduit par L.-A. Constans, cinquième tirage, Paris, Les Belles Lettres, 1978.

Ernout 1961 = Plaute, tome VII, *Trinummus, Truculentus, Vidularia*. Fragmenta, texte établi et traduit par Alfred Ernout, deuxième édition revue et corrigée, Paris, Les Belles Lettres, 1961.

Ernout 1972 = Plaute, tome VI, *Pseudolus, Rudens, Stichus*, texte établi et traduit par Alfred Ernout, quatrième tirage, Paris, Les Belles Lettres, 1972.

BDD-V343 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:50:32 UTC)